

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-16>

Олеся ТАТАРОВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Львівська область, Україна, 79000
ORCID: 0000-0001-9175-2774

Бібліографічний опис статті: Татаровська, О. (2021). Модальність ствердження та заперечення в англійській та українській мовах: лінгвопрагматичний аспект. *Актуальні питання іноземної філології*, 15, 108–112, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-16>

**МОДАЛЬНІСТЬ СТВЕРДЖЕННЯ ТА ЗАПЕРЕЧЕННЯ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Порівняльне вивчення модальної категорії ствердження-заперечення в аспекті її прагматичних характеристик на матеріалі англійської та української мов є доцільним та своєчасним як у сфері лінгвістичної теорії, так і для вирішення низки прикладних завдань.

Мета дослідження зумовлена переходом до антропологічної лінгвістики (прагматики), зміною об'єкта дослідження – мовленнєвої діяльності людей, тієї її частини, яка відноситься безпосередньо до актів вербалізації думки та реалізації інтенцій того, хто говорить у мовній формі, пошуками прагматичних універсалій та національно-культурної специфіки між англійською та українською мовами, з одного боку» та зростаючою потребою у розвитку таких галузей прикладної лінгвістики, як теорія перекладу, методика викладання англійської та української мов як іноземних – з іншого.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів забезпечується **методологічною** базою дослідження. Теоретичною основою роботи є лінгвофілософські концепції, що стосуються загальних, сутнісних характеристик мови – мова як засіб спілкування, діяльнісна природа мови, двоплановість мовного знака, зв'язок мови та мислення; основні тези ТМА (теорії мовленнєвих актів), загальної теорії перекладу; інтенційна теорія О. Г. Почепцова, концепція метамови науки Н. Б. Гвішіані, метамовний підхід до моделювання мовних реалій Г. П. Німця, семантико-семіотична модель перекладу А. Д. Швейцера. Методи дослідження визначаються специфікою предмета дослідження та поставленими цілями та завданнями. Основними методами дослідження є індуктивно-дедуктивний метод, моделювання, методи порівняльного, контекстуального та трансформаційного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснюється комплексний аналіз єдиної модальної категорії ствердження-заперечення, конституенти якої – ствердження та заперечення – розглядаються як рівноправні об'єкти наукового пізнання; пропонується прагматична типологія висловлювань, універсальна для англійської та української мов; досліджується та доводиться іллокутивна природа ствердної та негативної модальностей у деяких прагматичних типах висловлювань; описуються метамови іллокутивного рівня комунікації – кінцевих мовних інтенцій, у яких ствердження та/або заперечення виявляється іллокутивно; дається порівняльна характеристика кінцевих мовних інтенцій англійської та української мов в аспекті універсальної та етноспецифічної спрямованості; досліджується переклад кінцевих мовних інтенцій, до складу яких входять ствердження та заперечення, та встановлюються його закономірності.

У підсумку варто зазначити, що переклад модальності ствердження та заперечення у тих прагматичних типах висловлювання, де вони іллокутивні, залежить від виду кінцевої інтенції мови перекладу.

Ключові слова: іллокуція, заперечення, ствердження, антропоцентричний підхід, модальна категорія.

Olesya TATAROVSKA

PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of English Philology, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universitetska St., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0001-9175-2774

To cite this article: Tatarovska, O. (2021). Modalnist stverdzhennia ta zaperechennia v anhliiskii ta ukrainskii movakh: lnhvoprahmatychnyi aspect [The Modality of Affirmation and Negation in English and Ukrainian: linguopragmatic approach]. *Current Issues of Foreign Philology*, 15, 108–112, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-16>

THE MODALITY OF AFFIRMATION AND NEGATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN: LINGUOPRAGMATIC APPROACH

Comparative study of the modal category of affirmation-negation in terms of its pragmatic characteristics on the basis of English and Ukrainian languages is appropriate and timely both in the field of linguistic theory and to solve a number of applied problems.

The purpose of the study is due to the transition to anthropological linguistics (pragmatics), changing the object of study – speech activity of people, that part of it which relates directly to acts of verbalization of thought and realization of intentions of the speaker; search for pragmatic universals and national-cultural specifics between English and Ukrainian, on the one hand and the growing need for the development of such branches of applied linguistics as translation theory, methods of teaching English and Ukrainian as foreign languages – on the other.

The reliability and validity of the results obtained is ensured by the methodological basis of the study. The theoretical basis of the work are linguistic and philosophical concepts relating to the general, essential characteristics of language – language as a means of communication, the active nature of language, the duality of the language sign, the relationship of language and thinking; main theses of SAT (Speech Acts Theory), general theory of translation; intentional theory by O. G. Pochepstov, the concept of metalanguage of science by N. B. Gvishiani, metalanguage approach to modeling linguistic realities by G. P. Nimets, semantic-semiotic model of translation by A. D. Schweizer. Research methods are determined by the specifics of the subject of research and the goals and objectives. The main research methods are inductive-deductive method, modeling, methods of comparative, contextual and transformational analysis.

The scientific novelty of the work is that for the first time a comprehensive analysis of a single modal category of affirmation-negation, the constituents of which – affirmation and negation – are considered as equal objects of scientific knowledge; a pragmatic typology of utterances is proposed, universal for the English and Ukrainian languages; the illocutionary nature of affirmative and negative modalities in some pragmatic types of statements is investigated and proved; the metalanguages of the illocutionary level of communication – the ultimate linguistic intentions in which the statement and / or negation is manifested illocutionary are described; the comparative characteristic of final language intentions of the English and Ukrainian languages in the aspect of universal and ethnospecific orientation is given; the translation of the final linguistic intentions, which include affirmation and negation, is studied, and its regularities are established.

In conclusion, it should be noted that the translation of the modality of affirmation and negation in those pragmatic types of expression, where they are illocutionary, depends on the type of ultimate intention of the language of translation.

Key words: illocution, negation, affirmation, anthropocentric approach, modal category.

Ця робота є результатами дослідження іллокутивної сутності модальної категорії ствердження-заперечення з позицій контрастивної лінгвістики та теорії перекладу на матеріалі англійської та української мов.

Однією із закономірностей розвитку сучасних гуманітарних наук є загальна тенденція до гуманізації знання, що постійно звертає увагу на людину, її внутрішній світ та її взаємин з навколишнім середовищем. Мовна діяльність одна із стрижневих елементів життєдіяльності людини. Вивчення мови у дії, є надзвичайно важливим, бо мова – одне з найважливіших знарядь, які людина використовує у своїй діяльності, є основним принципом прагматики і характеризує собою загальний поворот у лінгвістичних дослідженнях. Поняття прагматики охоплює досить широке коло різних напрямів мовознавства щодо необхідності обліку у лінгвістичному дослідженні людського фактора.

Однією з найпопулярніших і найперспективніших течій прагматики є теорія мовних актів (ТМА), що пов'язана з іменами таких вчених-лінгвістів, як Дж. Остін, Дж. Серль, П. Ф. Стронсон, П. Грайс та інших., хоча самі автори були

схильні використовувати термін «прагматика». Підхід до мовленнєвого акту як до способу досягнення людиною певної мети і розгляд під цим кутом зору мовних засобів, що використовуються – головна особливість ТМА, що привабила до неї зарубіжних (Bach, Harnish 1979; Leech 1983) і вітчизняних (Г. Г. Почепцов 2001; О. Г. Почепцов 1986 та ін.) лінгвістів.

У шістдесяті роки положення про те, що опис мови має включати прагматичний компонент, висувалося як гіпотеза, у сімдесяті та вісімдесяті роки воно стверджувалося через визначення «обсягу» прагматики як галузі мовознавства, її базових понять, методів дослідження. В наш час положення про лінгвістичні прагматики стало вже хрестоматійним. На сучасному етапі розвитку науки про мову створено передумови вивчення мовних явищ на основі функціонально-прагматичного підходу: розроблено методи та категоріальний апарат, що визначає основні параметри наукового дослідження конкретного матеріалу.

Ствердження і заперечення – фундаментальні проблеми не тільки логіки, а й мовознавства, оскільки категорія ствердження-запе-

речення належить до тієї сфери мовних явищ, де їхній зв'язок з логічним способом мислення виявляється найбільш безпосереднім. Відсутність комплексного прагматичного опису лінгвістичного ствердження та заперечення в англійській та українській мовах зумовило вибір як об'єкт дослідження модальної категорії ствердження-заперечення, іллокутивні властивості якої є першим предметом дослідження.

Останніми роками відзначається тенденція до розширення зв'язків України з іншими країнами. Збільшення масштабів та значення цієї взаємодії з метою інтеграції країни у світове співтовариство диктує необхідність розширення міжнародних контактів як на державному рівні, так і на рівні повсякденного спілкування. Потреби та інтереси міжмовної комунікації ведуть до посилення взаємодії української мови з іншими мовами світу, насамперед з англійською мовою, за якою міцно утвердилася роль міжнародного засобу спілкування.

Зростаюче соціальне замовлення сучасних міжнародних відносин поставило на порядок денний питання необхідності проведення порівняльних досліджень мовних актів як одиниць комунікації. Перспективність використання позитивних досягнень ТМА для побудови прагматичних типологій англійської та української мов визначається її комунікативно-діяльнісною орієнтацією, з одного боку, та існуванням універсального поняття – мовленнєвої інтенції, здатної стати основою зіставлення, – з іншого. Мовний акт, рушійною силою якого є інтенція того, хто говорить, – це насамперед прояв життєдіяльності людини як виду, прояв мовленнєвої діяльності вже в другу чергу, і лише в третю чергу прояв якоїсь конкретної мови.

Звернення до ТМА дозволяє суттєво доповнити наше уявлення про прагматичний компонент перекладу в цілому та категорії ствердження-заперечення зокрема, що є дуже цінним як для теорії, так і для практики перекладу. Ця потреба зумовила вибір іншого предмета дослідження – закономірностей перекладу іллокутивної сутності модальності ствердження та заперечення з англійської на українську мову.

Мета дослідження полягає у встановленні універсального та етноспецифічного в іллокутивності ствердної та заперечної модальностей в англійській та українській мовах та виявленні закономірностей перекладу мовної інтенції

мовця, у реалізації якої беруть участь ствердження/або заперечення, з англійської мови на українську мову.

Для досягнення поставлених цілей під час дослідження вирішуються такі завдання:

- виявити набір мовленнєвих інтенцій, що становлять іллокутивний потенціал англійської та української мов, і розробити прагматичну класифікацію висловлювань, універсальну для цієї пари мов, засновану на єдиному критерії – мовленнєвій інтенції мовця; дослідити роль модальної категорії ствердження-заперечення в реалізації інтенціонального значення висловлювання і встановити стійкі кореляції між ствердженням та/або запереченням і типом кінцевої мовної інтенції; описати метамовні моделі, що регулярно використовуються для вираження інтенцій мовця, до складу яких входять ствердження та/або заперечення, в англота україномовному спілкуванні;

- порівняти результати дослідження іллокутивної сутності модальності ствердження та заперечення на основі метамов мовленнєвих інтенцій в англійській та українській мовах та виявити риси подібності та відмінності; вивчити особливості перекладу мовних інтенцій суб'єкта, що говорить, і уточнити зміст поняття «прагматична перекладацька еквівалентність»;

- виявити закономірності перекладу модальності затвердження та заперечення у тих прагматичних типах висловлювання, де вони іллокутивні.

Для англістики та україністики теоретична значимість проведеного дослідження полягає у застосування нового для вивчення модальної категорії ствердження-заперечення комунікативно-прагматичного підходу, внаслідок чого суттєво доповнено уявлення про ствердження та заперечення в англійській та українській мовах. Порівняння результатів наукових досліджень у галузі іллокутивності ствердження та заперечення та виділення характеристик універсальності та національно-культурної специфіки сприяють заповненню деяких теоретичних лакун у ряді прикладних лінгвістичних дисциплін. Зокрема, уточнення поняття прагматичної перекладацької еквівалентності та запропонована методика аналізу прийомів передачі мовних актів стимулює дослідження перекладу іллокутивного потенціалу комунікації на мате-

ріалі різних мов. Результати роботи можуть бути використані з метою вдосконалення комунікативно-орієнтованої методики викладання англійської та української мов як іноземних.

Матеріалом дослідження став твір С. Моєма «Місяць і гріш» англійською мовою і його переклад українською мовою. З діалогічного дискурсу зазначених творів методом суцільної вибірки виділено близько 4000 прикладів висловлювань, що мають у своїй основі моно-і непередикативні конструкції.

Проаналізувавши достатню кількість матеріалу, можемо зробити такі висновки:

1. Проблема створення універсальної прагматичної типології висловлювань може бути вирішена на основі поняття мовної інтенції, що диференціюється на вихідну та кінцеву інтенції. Інтенція того, хто говорить, є універсальною прагматичною категорією, «загальним знаменником», до якого можна звести різні мови та культури. Виділяються такі опозиції прагматичних типів висловлювання: 1) експліцитні та імпліцитні; 2) первинні (констативи, директиви та квеситиви) та вторинні (наприклад, констатив-підтвердження, директив-наказ, квеситив-ідентифікація та ін.); 3) прямі та непрямі.

2. В англійській та українській мовах існують системні відносини між мовленнєвою інтенцією мовця, що становить прагматичний компонент змісту висловлювання, та ствердним/заперечним модальним статусом висловлювання, тобто ствердження і заперечення мають властивість іллокутивності. При цьому значущість ствердження та заперечення у реалізації комунікативної спрямованості висловлювання варіюється (вводиться поняття «ступінь іллокутивності») і може бути оцінена за шкалою, в якій виділяються чотири рівні: високий, середній, низький і нульовий ступінь іллокутивності. Ступінь іллокутивності ствердження та заперечення визначається формальною вираженістю у висловлюванні іллокутивної функції за допомогою іллокутивних дієслів, видом кінцевої мовної інтенції, способом реалізації (прямим або непрямим) кінцевої мовної інтенції.

3. Прагматична категорія кінцевої мовної інтенції моделюється як метамовна субстанція функціональної системи мовних знаків. Ствердна та заперечна модальності можуть входити до складу деяких метамов мовленнєвих інтенцій. Функціональна сутність метамов прагматики в англійській та українській мовах має універсальний характер і становить панетнічне ядро загальної теорії мовленнєвих актів. Матеріальні основи метамов мовленнєвих інтенцій відрізняються специфічністю, оскільки побудовані із знаків різних мовних систем.

4. Зміст висловлювання має універсальну структуру. У ньому виділяються два компоненти: пропозиційний і модальний. До останнього відносимо інтенціональне значення висловлювання. У межах модального компонента значення висловлювання діє універсальний механізм переміщення: модальні компоненти значення з неінтенціональної частини переносяться в інтенціональну і набувають тоді властивості іллокутивності. Така природа функціонування модальності ствердження та заперечення у різних прагматичних типах висловлювання в англійській та українській мовах.

5. Подання перекладу як процесу перекодування призводить до появи метамовної субстанції, регулярно використовуваної під час перекладу цієї мовної інтенції з англійської на українську мову. Подібний перехід від однієї знакової системи до іншої через третій код-посередник можливий за наявності перекладацької еквівалентності іллокутивного змісту метамови-основи та метамови-об'єкта. Еквівалентність інтенціональної частини значення висловлювання вихідною мовою та висловлювання перекладною мовою – поняття неабсолютне. Пропонується розрізняти повний, частковий і нульовий ступінь прагматичної перекладацької еквівалентності. Встановлення під час перекладу еквівалентності між інтенціональним змістом відповідних мов забезпечується за допомогою прийому заміни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М. : «Рефл-бук». К. : «Ваклер». 2001. 656 с.
2. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения. Киев, 1986. 115 с.
3. Bach K., Harnish R. M. Linguistic communication and speech acts. Kent Bach. Cambridge : M. I.T. Press. 1979. 327 p.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman, 1983. 257 p.

REFERENCES:

1. Pocheptsov, G. G. (2001). *Teoriya kommunikatsii [The Theory of Communication]*. М. : «Refl-buk». К. : “Vakler”. [in Russian]
2. Pocheptsov, O. G. (1986). *Osnovyi pragmaticheskogo opisaniya predlozheniya [The Basics of Pragmatic Sentence Description]*. Kiev. [in Russian]
3. Bach, K., Harnish, R. M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Kent Bach. Cambridge : M. I.T. Press. 327 p.
4. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London, New York : Longman. 257 p.